

SWEXIT, NATO OCH ANDRA FOLKOMRÖSTNINGAR

DENNIS ANDERSSON OCH HENRIK OSCARSSON

Sammanfattning

I det här kapitlet prövas föreställningen om att väljare tenderar att ställa sig mer positiva till direktdemokratiska inslag – i det här fallet att anordna nationella folkomröstningar – om det gäller sakfrågor där de själva är entusiastiska anhängare till förändring bort från förd politik och status quo. Hypotesen prövas genom analyser av svenska folkets inställning till att anordna folkomröstningar om kärnkraftsavveckling, flyktingmottagning, svenskt Nato-medlemskap och ett svenskt utträde ur den Europeiska Unionen. Resultaten visar att det för två av de undersökta sakfrågorna – EU-utträde och flyktingpolitik – finns tydliga effekter av egen inställning i sakfrågan på benägenheten att ställa sig positiv till att anordna nationell folkomröstning. De som önskar en folkomröstning om flyktingpolitiken eller om EU-utträde är också de som ställer sig mest kritiska till den förda flyktingpolitiken och mest positiva till ett svenskt EU-utträde.

Morgonen den 24 juni 2016 annonserades det färdigräknade resultatet i den brittiska folkomröstningen om huruvida Storbritannien skulle stanna kvar eller lämna den Europeiska unionen. En närmast chockad omvärld kunde konstatera att anhängarna till lämna-sidan gått segrande ur folkomröstningen med 51,9 procent av rösterna. Brexit var ett faktum. I ett förlorartal som möjligen kommer att bli historiskt för sin statsmannamässighet annonserade premiärminister David Cameron sin avgång.

Folkomröstningar som fenomen är fascinerande på många sätt, inte minst eftersom de bidrar till att lyfta grundläggande frågor om hur direktdemokratiska inslag ska kunna harmoniera med ett representativt demokratiskt system. I det här kapitlet analyserar vi hur svenska folkets inställning till att anordna nationella folkomröstningar har utvecklats under de senaste tjugo åren. I 2016 års SOM-undersökning ställde vi även frågor om inställningen till att anordna folkomröstningar i fyra specifika frågor, däribland frågan om ett svenskt utträde ur EU. Analyserna ger bland annat svar på om det överraskande utfallet i den brittiska Brexit-omröstningen hade någon effekt på svenska folkets inställning till det svenska EU-medlemskapet.

Vår huvudfrågeställning handlar dock om vad som förklarar attityder till folkomröstningar mer generellt. Hypotesen – som vi härleder från tidigare forskning i nästa avsnitt – är att inställningen till att anordna folkomröstningar i en tänkt

fråga är intimt sammankopplad med åsikter i den aktuella frågan. Personer som har åsikter som står långt från folkmajoritetens – och som önskar en förändring snarare än status quo – antas alltså vara mer benägna att önska sig folkomröstningar. För att pröva den hypotesen behöver vi ha information om de svarandes generella inställning till folkomröstningar, sakfrågeåsikter för de fyra olika förslagen liksom specifik inställning till att anordna folkomröstningar i respektive fråga. I inledningen av kapitlet redovisar vi i tur och ordning deskriptiva resultat med bäring på dessa förberedande steg. Därefter genomför vi en test av hypotesen genom att skatta en modell där vi också kan ta hänsyn till kända faktorer som påverkar både inställning i sakfrågor och attityder till folkomröstningsinstitutet.

Attityder till direktdemokratiska inslag i demokratin

Frågan om huruvida direktdemokratiska inslag som exempelvis folkomröstningar kan vara ett attraktivt komplement till den representativa demokratin återkommer ständigt i diskussioner om fördelar och nackdelar med olika demokratimodeller (Demokratiutredningen 2000; Oscarsson 2003). SOM-institutets regelbundna uppföljningar av den svenska folkomröstningsopinionen kan berätta spännande saker om hur demokratiska processer uppfattas: Hur väljare ser på direktdemokratiska inslag sammanhänger exempelvis med deras uppfattningar om hur väl den demokratiska processen fungerar (Hibbing och Theiss-Morse 2001; Bowler, Donovan och Karp 2007). Medborgare med ståndpunkter som avviker från majoritetsuppfattningen har en tendens att ge lägre utvärderingar av hur det demokratiska systemet fungerar eller hur nöjda de är med demokratiskt fattade beslut.

Normativt bör politiska beslut formars av medborgare som ställer krav och som har välutvecklade attityder kring besluten. Kopplingen mellan politiska beslut och medborgares attityder och politiska krav är grundläggande för en fungerande demokrati (Easton 1957; Stimson, Mackuen och Erikson 1995). Det är dock inte självklart att alla gynnas av eller uppskattar de politiska beslut som genomförs. Demokratin skapar förlorare. Det är ett problem för förtroendevalda som såklart inte vill ta impopulära beslut och förlora röster. Då är det viktigt för beslutsfattarna att de flesta medborgare – både de som står på vinnarsidan och de som står på förlorarsidan – ändå kan acceptera besluten, känna att processerna varit schyssta och att framtiden bjuder förnyade möjligheter att påverka. För att åstadkomma acceptans för impopulära beslut har det visat sig viktigt att makthavare kommunicerar genom att lyssna på medborgarnas åsikter så att de känner att de blir lyssnade till. Detta är vad som av vissa brukar kallas ”responsiva handlingar” och har visat sig vara ett framgångsrikt recept för att få både förespråkare och motståndare att acceptera fattade beslut – åtminstone mer framgångsrikt än att enbart hänvisa till majoritetsviljan då motståndarna kan känna sig överkörda. Kvar finns dock ofta en klyfta mellan de som är majoriteten av väljarna som är för beslutet och minoriteten som är mot beslutet (Esaiasson, Gilljam och Persson 2016).

En god demokratisk process, där det finns en fungerande kommunikation mellan politiker och väljare, bör således minska skaran av bittra förlorare. Dock finns det få tillgängliga evidens för att väljare som betraktar sig som förlorare belönar politiker som fattat impopulära beslut. I denna grupp finner vi de väljare som är cyniska vad gäller de politiska förslag som politiker förordar. Som ett led i deras politiska missnöjdhet ser de direktdemokratiska inslag i den representativa demokratin som ett sätt att kanalisera sin frustration (Bowler m.fl. 2007).

I en studie av 16 länder har forskare funnit att i 15 av dessa länder (alla utom Schweiz) hänger viljan att få mer direktdemokratiska inslag i beslutsprocessen och viljan att genomföra folkomröstningar samman (Bowler m.fl. 2007). Samma studie visar att det främst är politiskt ointresserade och missnöjda personer som känner att de inte litar på staten, som önskar mer direktdemokratiskt inflytande. Denna grupp får ofta sällskap i sina önskemål av en helt annan grupp av väljare, nämligen de som är mycket intresserade av politik och betraktar sig som nöjda med hur demokratin fungerar. Gruppen vill nämligen också ha mer direktdemokratiska inslag i den representativa demokratin. De ser också mycket positivt på just folkomröstningar som ett bra sätt att få vara med och bestämma i viktiga politiska frågor (Bowler m.fl. 2007).

Tabell 1 Andelen positiva till nationella folkomröstningar bland personer med olika stort politiskt intresse och med olika grad av nöjdhet med demokratin 2016 (procent, procentdifferenser)

		Politiskt intresse		
		Mycket/ganska intresserad	Inte särskilt/inte alls intresserad	
Nöjd med demokratin	Mycket/ganska nöjd	19	22	+3
	Inte särskilt nöjd/ Inte alls nöjd	54	40	-14
		+35	+22	

Kommentar: Frågan om nationella folkomröstningar utgör ett påstående om hur respondenterna ställer sig till förslaget: Anordna fler folkomröstningar. Svartalternativen är: Mycket bra, Ganska bra, Varken bra eller dåligt, Ganska dåligt samt Mycket dåligt. Siffrorna visar andelen som ställer sig positiva till förslaget (mycket/ganska bra). Frågan om nöjdhet med demokratin lyder: Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige? Svartalternativen är: Mycket nöjd, Ganska nöjd, Inte särskilt nöjd och Inte alls nöjd. Frågan dikotomiseras till nöjd och icke nöjd. Frågan om intresse för politik lyder: Hur intresserad är du i allmänhet av politik? Svartalternativen är: Mycket intresserad, Ganska intresserad, Inte särskilt intresserad och Inte alls intresserad. Även denna fråga dikotomiseras till intresserad och ointresserad. Antal svarande är 1 446.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Detta grundmönster stämmer dock inte helt på det svenska fallet (se tabell 1). I Sverige är stödet för folkomröstningar bland intresserade som är nöjda med demokratin mycket lågt (19 procent) något som går helt emot tidigare studier som visar att det skulle vara en folkomröstningsvänlig grupp. Vänder vi blicken mot den nedre raden i tabell 1, ser vi att dessa resultat står mer i samklang med fynden i tidigare forskning. De svenskar som inte är nöjda med på vilket sätt demokratin fungerar tillhör de mest positiva till folkomröstningar, i synnerhet de som är mest politiskt intresserade (54 procent). Graden av nöjdhet med demokratin är totalt sett viktigare än intressefaktorn när det gäller att förklara vilka grupper som är mest positiva till folkomröstningar som procedur.

Frågan om svensk folkomröstningsopinion är viktig att belysa eftersom folkomröstningar av allt att döma kommer att bli vanligare i framtiden. Antalet folkomröstningar ökar kraftigt i nästan alla etablerade västerländska demokratier, även i Sverige och då främst på lokal nivå (Jungar 2012). Och efter den senaste svenska grundlagsutredningen har folkinitiativet – det vill säga medborgarnas möjligheter att genom namninsamlingar ta initiativ till en folkomröstning i en specifik fråga – utvidgats på ett sätt som gör det sannolikt att allt fler medborgare i Sverige allt oftare kommer ha anledning att ta ställning i lokala folkomröstningar. Det kommer att leda till åsiktsbildning inte bara i de frågor som omröstningarna gäller, utan också i den mer övergripande frågan om folkomröstningar är bra eller inte. Utvecklingen kommer också obönhörligen leda till att skapa fler förlorare som har anledning att uppdatera sina bedömningar av hur den svenska demokratin fungerar.

Svenska folkets inställning till folkomröstningar

Vi vet en hel del om vad svenska folket tycker om att anordna folkomröstningar. Resultaten från de stora valundersökningar som genomförts i samband med våra nationella folkomröstningar har visat att svenska folkets inställning till folkomröstningar under årens lopp långsamt förändrats och blivit mer positiv. De svenska valundersökningarna visar att i våra tre senaste nationella folkomröstningar om kärnkraft (1980), EU-medlemskap (1994) och införande av euro (2003) har andelen väljare som uppfattar att det var ”bäst att ordna folkomröstning i det här fallet” vuxit från 40 procent 1980 till 75 procent 1994. Även år 2003 svarade ett klart flertal – 60 procent – att det var en bra idé att ordna folkomröstning om euron (Gilljam och Holmberg 1996; Esaiasson 2004).

I de nationella SOM-undersökningarna har frågor om svenska folkets inställning till folkomröstningar ställts vid fem tillfällen de senaste två decennierna. Det har skett inom ramen för forskningsprojekt som varit knutna till återkommande statliga utredningar som Demokratiutredningen i slutet av 1990-talet, utredningen om skilda valdagar 2001, i Grundlagsutredningen 2004–2008, och i samband med vallagskommitténs arbete 2008–2012 (Oscarsson 1999; Oscarsson 2001; Oscarsson 2007). En sammanställning av befolkningens inställning till samtliga demokrati-

förslag som mätts i SOM-undersökningarna under perioden 1996-2012 finns i Oscarsson (2013). Huvudslutsatsen när det gäller svenska folkets inställning till förslaget att ”genomföra fler kommunala folkomröstningar” är att ett påfallande stabilt flertal av svenskarna ställer sig positiva till denna form av direktdemokrati (se tabell 1). Andelen som tycker förslaget om fler kommunala folkomröstningar är bra har endast varierat mellan 40-45 procent vid de här tillfällena. Under perioden 1996-2012 finns ingen påtaglig förändring mot att svenskarna skulle bli mer positiva eller för den delen negativa till folkomröstningar på kommunal nivå.

Men när det gäller nationella folkomröstningar – som är huvudfokus för det här kapitlet – har attityderna förändrats (se tabell 2). Sedan millennieskiftet har svenska folket blivit mer negativt inställda till att genomföra nationella folkomröstningar. Resultaten från 2006 respektive 2010 års SOM-undersökningar visar ett svagare stöd för förslaget än vi sett i tidigare mätningar, med balansmätt omkring noll: av de som har en åsikt i frågan är det alltså lika många som ställer sig positiva som ställer sig negativa. I undersökningarna 1998, 2000 och 2001 var det en övervikt för de som tyckte att det var ett mycket eller ganska bra förslag.

Tabell 2 Svenska folkets åsikter om förslagen att genomföra fler folkomröstningar på nationell och kommunal nivå 1998–2016 (procent, balansmätt)

Förslag	År	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Summa procent	Opinionsbalans
Genomföra fler nationella folkomröstningar	1998	12	27	38	15	8	100	+16
	2000	9	29	35	19	8	100	+11
	2001	11	32	37	14	6	100	+23
	2006*	8	24	37	20	11	100	+1
	2016	12	19	34	21	14	100	-4
Genomföra fler kommunala folkomröstningar	1998	11	29	35	16	9	100	+15
	2000	11	34	34	15	6	100	+24
	2006	9	34	33	17	7	100	+19
	2012	11	30	40	14	5	100	+22

Kommentar: Opinionsbalansmättet visar andelen positiva till förslaget minus andelen negativa till förslaget. * 2006 användes formuleringen ”genomföra fler beslutande nationella folkomröstningar”. Antalet svars personer har under de aktuella åren varierat mellan 1 500-1 700 personer.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1998, 2000, 2001, 2006, 2012 och 2016.

Fortfarande finns ett tydligt stöd för lokala folkomröstningar, vilket talar för att intresset för deltagardemokratiska komplement i den lokala demokratin i Sverige har varit obrutet sedan 1998. Men svenska folkets tidigare positiva inställning till

nationella folkomröstningar har försvagats. Det kan hänga samman med att folkomröstningsverktyget under de senaste tioårsperioden sällan har lyfts fram som ett alternativ av elitaktörer i debatten. Det har inte varit någon het debatt om behovet av nya folkomröstningar om t ex kärnkraft, Nato-medlemskap eller EU-utträde.

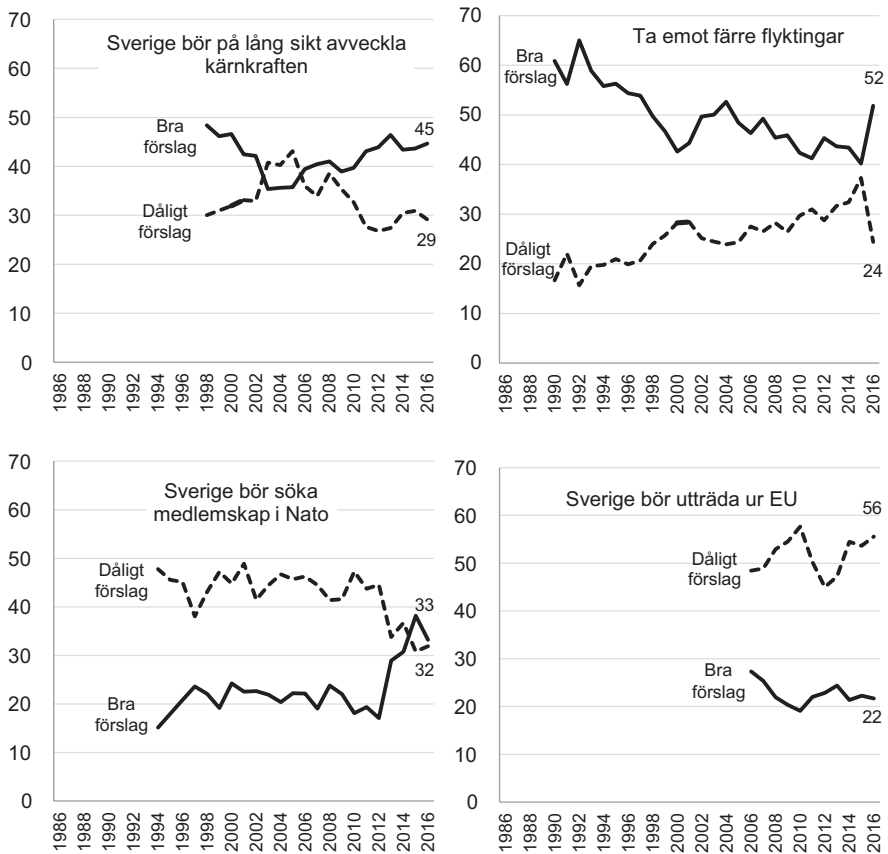
Opinionsläge och opinionsförändringar

Nästa steg i analysen är att undersöka opinionsläget för de fyra frågor som vi senare kommer undersöka folkomröstningsattityder till: kärnkraftsanvändning, flyktingpolitik, Natomedlemskap och EU-utträde. I figur 1 återfinns den historiska opinionsförändringen när det gäller svenska folkets inställning till förslagen ”Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften”, ”Ta emot färre flyktingar”, ”Sverige bör söka medlemskap i Nato” och ”Sverige bör utträda ur EU” svarsalternativen sträcker sig från ”mycket bra förslag” till ”mycket dåligt förslag”. Förslagets lydelser har utvecklats inom ramen för olika forskningsprojekt och med andra syften än våra. I fallet kärnkraften och flyktingpolitiken är det svårt att fastställa i vilket avseende de handlar om förändringsförslag. Det är betydligt lättare för frågorna om EU-utträde och Nato-medlemskap som båda är tydliga förändringsförslag.

För två av frågorna har majoritetsläget skiftat under den senaste tjuugoårsperioden – kärnkraftsfrågan och Nato-frågan. SOM-institutet har flera tidsserier över kärnkraftsopinionen (se Sören Holmbergs kapitel i denna volym). I analyserna i det här kapitlet används ett förslag om avveckling. Förutom en kort period 2003-2006 har ett flertal av svenska folket ställt sig positivt till en avveckling av kärnkraften. Nato-opinionen i Sverige har tillhört det mest stabila vi känt till med en starkt negativ folkopinion ända fram till 2014. Då började det röra på sig. År 2015 hade majoritetsförhållandena växlat till förmån för andelen positiva. Vid den senaste undersökningen 2016 får vi betrakta den svenska Nato-opinionen som tudelad: 33 procent uppger att de är positiva till ett svenskt Nato-medlemskap och 32 procent är negativa (se även Joakim Berndtssons, Ulf Bjerelds och Karl Ydén's kapitel i denna volym).

När det gäller opinionsutvecklingen för frågorna om att ta emot färre flyktingar och om Sverige bör utträda ur EU har majoritetsförhållandena varit avsevärt mer stabilt över tid. Ett flertal har varit positiva till förslaget att ta emot färre flyktingar vid varje enskild mätning sedan 1990 även om flyktingopinionen sakta rört sig i mindre restriktiv riktning (jämför Marie Demkers kapitel i denna volym). Den svenska EU-utträdesopinionen har varit stabil och starkt negativ vid samtliga tillfällen SOM har genomfört mätningar sedan 2006. Andelen som önskar att Sverige lämnar EU har rört sig mellan 20 och 30 procent under perioden 2006-2016.

Figur 1 **Opinionsutvecklingen i frågor som rör kärnkraftsavveckling, flyktingmottagande, svenskt Nato-medlemskap samt EU-utträde 1986-2016. Andel positiva respektive negativa till förslagen (procent)**

Kommentar: Under perioden 1986–2013 har frågeformuleringen varit: Nedan finns ett antal förslag som har förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? Sedan 2014 lyder frågan: Vilken är din åsikt om följande förslag?. I figuren används också följande påståenden: Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften, Ta emot färre flyktingar, Sverige bör söka medlemskap i Nato samt Sverige bör utträda ur EU. Svartalternativen är: Mycket bra förslag, Ganska bra förslag, Varken bra eller dåligt förslag, Ganska dåligt förslag samt Mycket dåligt förslag. I figuren räknas endast de in som tycker att det är ett "mycket" eller "ganska" bra förslag och de som tycker att det är ett "ganska dåligt" eller "mycket dåligt förslag". Streckade linjer i figuren betyder "Dåligt förslag" och heldragen linje betyder "Bra förslag".

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986-2016.

I tabell 3 redovisar vi mer i detalj hur opinionsläget såg ut i våra fyra sakfrågor vid den senaste SOM-undersökningen 2016. De som ställer sig positiva till förslagen tillhör i fallet kärnkraften och flyktingmottagningen en folkmajoritet (balansmätt +16 respektive +27). De som önskar ett svenskt utträde är en tydlig minoritetsposition (-33). I Nato-opinionen råder ett balansmätt mycket nära noll (+1) vilket betyder att det är lika många som är positiva som negativa till förslaget att söka medlemskap i Nato.

Tabell 3 Svenska folkets attityder och inställning till att anordna nationella folkomröstningar i fyra olika sakfrågor 2016 (procent, balansmätt)

Förslag	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag		Mycket dåligt förslag	Summa procent	n	Opinions-balans
			bra	dåligt				
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	21	24	26	17	12	100	3 049	+16
Ta emot färre flyktingar i Sverige	29	23	23	15	10	100	4 650	+27
Sverige bör söka medlemskap i Nato	14	19	35	14	18	100	2 980	+1
Sverige bör utträda ur EU	12	10	23	22	33	100	3 056	-33

Kommentar: Se kommentaren till figur 1 för detaljer om frågeformuleringar.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Inställning till att anordna folkomröstningar i specifika frågor

Svenska folkets inställning till folkomröstningar i specifika frågor är en ovanlig mätning. Hösten 2016 aktualiserades frågan mest på grund av Brexit-omröstningen men även den allt hetare frågan om ett svenskt Nato-medlemskap. Givet hur opinionsläget ser ut i dessa frågor är resultaten tämligen överraskande. I den fråga där folkopinionen står delad – Nato-frågan – är önskemålen om att anordna en nationell folkomröstning lägre (44 procent) än vad den är för en fråga där det finns en tydlig folkmajoritet (53 procent) (se tabell 4).

En majoritet av svenska folket önskar sig alltså en folkomröstning om ett svenskt utträde ur EU trots att det bara finns 22 procent som tycker förslaget är bra. Det betyder att det finns förvånande många som är negativa till ett utträde men som ändå ställer sig bakom en folkomröstning i frågan.

Resultaten visar också att det är 43 procent som ställer sig bakom det högst vagt formulerade kravet på en folkomröstning om flyktingpolitiken, ett krav som ibland, men inte särskilt ofta, framförts av representanter för Sverigedemokraterna. När det gäller en folkomröstning om kärnkraftens användning är skattningen ungefär lika hög, 42 procent.

Tabell 4 Andelen som önskar att anordna nationella folkomröstningar i fyra sakfrågor 2016 (procent)

	Bäst att ordna folkomröstning i det här fallet	Bättre om regering och riksdag beslutar utan folkomröstning	Summa	n
Svenskt medlemskap i Nato	44	56	100	1 455
Flyktingpolitiken	43	57	100	1 457
Svenskt utträde ur EU	53	47	100	1 446
Kärnkraftens framtid som energikälla	42	58	100	1 448

Kommentar: Frågan lyder: Det diskuteras om folkomröstningar i många olika frågor. Vad är din åsikt om att anordna folkomröstningar i följande frågor? Svenskt medlemskap i Nato, Flyktingpolitiken, Svenskt utträde ur EU och Kärnkraftens framtid som energikälla i Sverige. Svarsalternativen är: Bäst att anordna folkomröstning i det här fallet samt Bättre om regering och riksdag beslutar utan folkomröstning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Vi har undersökt svenska folkets inställning till folkomröstningar i några av de här frågorna vid tidigare tillfällen. I huvudsak faller de in i den trend i fallande stöd för nationella folkomröstningar vi omskrev tidigare: År 1996 ville betydligt fler ha en folkomröstning om kärnkraftens framtid som energikälla (62 procent) än vad som är fallet 2016 (42 procent). Detsamma gäller för inställning till folkomröstning om flyktingpolitiken som fallit från 53 till 42 procent under samma period. Frågan om svenskt utträde är dock idag mer populärt (53 procent önskar omröstning) än vad den icke helt jämförbara frågan om EMU-medlemskap var 1996 (46 procent). För frågan om Nato-medlemskap saknas motsvarande jämförelser över tid.

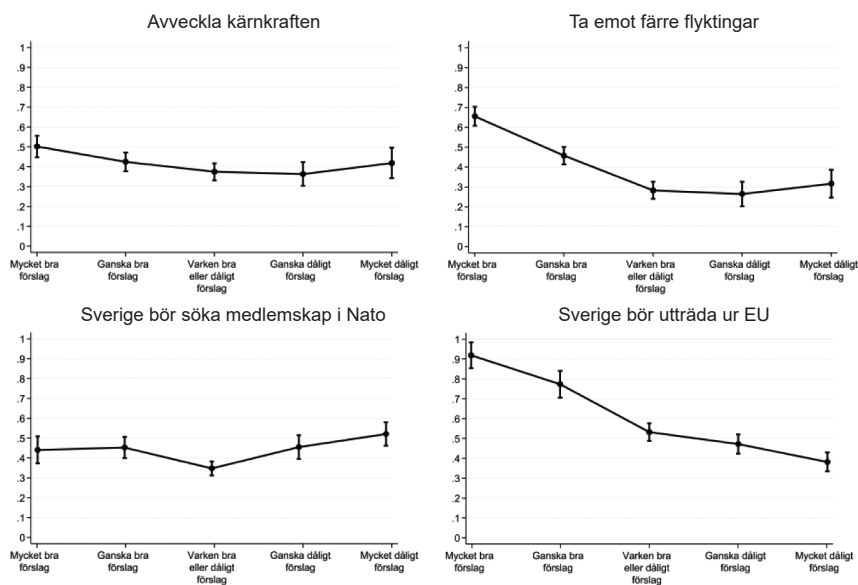
Inställningen till folkomröstningar tycks inte styras av någon överordnad huvudprincip. Endast totalt hälften – femtioen procent – av de svarande i SOM-undersökningen 2016 avger svarsmönster som visar på en helt principfast inställning till nationella folkomröstningar: 28 procent anser att det oavsett vad omröstningen handlar om är bättre om regering och riksdag beslutar utan folkomröstning och 23 procent ställer sig positiva till folkomröstning i alla fyra sakfrågor vi undersökt.

Påverkar våra åsikter om vi vill ha folkomröstning i en fråga?

De inledande analyserna har nu försett oss med alla de komponenter som behövs för att pröva vår huvudhypotes: Är det så att människors egen inställning i en sakfråga påverkar deras önskemål om att anordna folkomröstningar om saken? Om det är så skulle vi förvänta oss att se ett tydligt samband mellan exempelvis inställning till EU-utträde och åsikt om huruvida det bör anordnas en folkomröstning om ett svenskt utträde ur den Europeiska unionen.

För att vi ska bli så säkra som möjligt på resultaten har vi valt att ställa upp en regressionsmodell där även andra kända faktorer som påverkar inställning till folkomröstningar finns med. Vi förväntar oss med ledning av resultat från tidigare forskning att kvinnor, yngre, högutbildade, personer till vänster och personer som inte är särskilt nöjda med demokratin är mer positiva till folkomröstningar som verktyg. De variablerna lägger vi med i vår modell. I figur 2 redovisas vårt fokalsamband mellan åsikter i de specifika sakfrågorna och benägenheten att vilja anordna en folkomröstning genom så kallade predicerade sannolikheter.

Figur 2 Förväntad andel positiva till att anordna nationella folkomröstningar bland personer med olika åsikt för fyra olika sakfrågor 2016 (predicerade sannolikheter)

Kommentar: Resultaten bygger på fyra separata logistiska regressionsanalyser med specifik inställning till nationell folkomröstning (1="bäst att anordna folkomröstning i det här fallet") som beroende variabel. I regressionsanalysen ingår även kontrollvariablerna kön, ålder, utbildning, generell inställning till att anordna folkomröstningar, vänster-högeruppfattning och graden av nöjdhet med den svenska demokratin. Den förväntade andelen positiva till folkomröstning i de fyra frågorna redovisas för svarande med olika åsikt om respektive förslag.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Resultaten visar att sambandet mellan åsikt och inställning till folkomröstning är som förväntat i två fall av fyra. Ju bättre du gillar förslaget om ett svenskt EU-utträde desto mer positiv blir du till att anordna en folkomröstning i den frågan. Resultaten i figuren visar att sannolikheten att stödja förslaget om folkomröstning

om EU-utträde är omkring 90 procent bland de som tycker förslaget om EU-utträde är ”mycket bra”. Motsvarande förväntad andel bland personer som tycker förslaget är ”mycket dåligt” är omkring 40 procent. På motsvarande sätt finns ett samband mellan inställning till förslaget att ta emot färre flyktingar: gillande av förslaget går hand i hand med viljan att anordna folkomröstning. Omkring 65 procent önskar ha folkomröstning bland de som gillar förslaget mest, och motsvarande andel bland personer som ställer sig mer neutrala eller negativa är omkring 30 procent). Men för de andra två frågorna – Nato-medlemskap och kärnkraftsanvändning – återfinns inte samma tydliga samband. Vår hypotes får stöd två gånger och inget stöd två gånger.

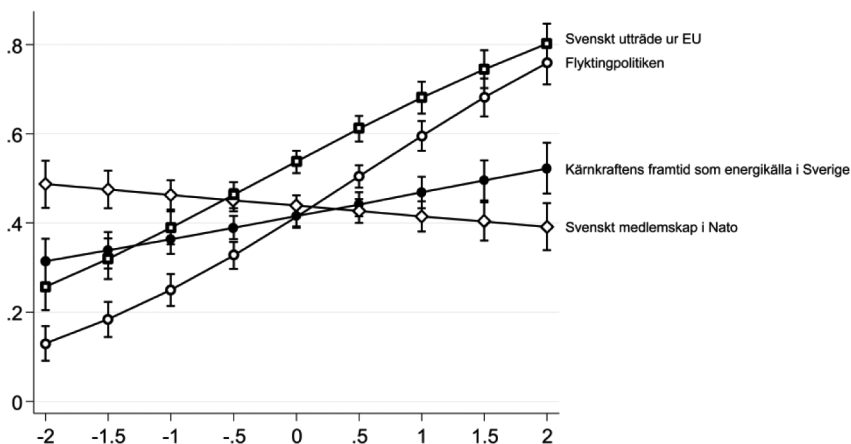
Ett mer avancerad test av hypotesen presenteras i figur 3. Här har vi för var och ett av förslagen skapat ett standardiserat mått på hur långt en svarande befinner sig från genomsnittspositionen i en sakfråga. Negativa värden – här uttryckta i form av standardavvikelseenheter – visar att man har en ståndpunkt som ligger i linje med status quo eller den förda politiken. Positiva värden visar ett stöd för förändring av förd politik och en färd bort från status quo. Till förändringar har vi fört ett gillande av minskat flyktingmottagande, gillande av EU-utträde, gillande av Nato-medlemskap och gillande av kärnkraftsavveckling. I det sistnämnda fallet inser vi att det är en inte oproblematiske tolkningsfråga att klassa kärnkraftsavveckling som en förändring från förd politik – den nuvarande energiöverenskommelsens innebörd med formuleringar om ”100 procent förnybar elproduktion år 2040” innehåller dock ingen skarp formulering om att kärnkraften skall vara avvecklad på lång sikt (se vidare Sören Holmbergs kapitel i denna volym).

Resultaten från den samlade analysen (se figur 3) visar på ett tydligt sätt att avstånd från majoritetsuppfattningen – här mätt som åsiktsavståndet från svenska folkets genomsnittliga position längs åsiktsdimensionerna – spelar roll för benägenheten att gilla folkomröstningar, men enbart på den positiva sidan av skalan, det vill säga om du har intensiva åsikter i förändringsförslag som innebär en förskjutning från status quo. Precis som tidigare gäller detta starka samband främst för frågorna om flyktingmottagning och EU-utträde. Men även när det gäller kärnkraftsavveckling går resultaten här faktiskt i hypotesens riktning: det är en klart svagare effekt än för de andra två men den är statistiskt signifikant i denna samlade analys. För Nato-medlemskap däremot visar resultaten inget samband mellan åsiktsavstånd från ”folkmedelvärdet” och viljan att anordna folkomröstning.

För att summera resultaten kan vi konstatera att vår huvudhypotes om ett samband mellan sakfrågeåsikter och inställning till folkomröstningar passerar två test galant (flyktingpolitik och EU-utträde) och faller i ett test (Nato). När det gäller kärnkraft passerar visserligen ribban för formella statistiska signifikanstest men det handlar om en klart svagare effekt än för flyktingpolitiken och EU-utträdet. Nato-frågan – där opinionen är helt tudelad men där det handlar om ett tydligt förändringsförslag – passar här inte in i de teoretiska förväntningarna. Det är svårt att spekulera om orsaken utan att föra in nya stödhypoteser ad hoc, vilket

får betraktas som en tvivelaktig handling inom forskning. Men samtidigt är det avvikelserna mellan teoretiska förväntningar och empiriska observationer som för forskningen framåt. Även om vi skulle önska oss fler testfall för hypotesen finns det ändå anledning att fundera på väljaropinionens egna bedömningar av vilka frågor de anser vara lämpade för nationella folkomröstningar. En stödförklaring som har med Nato-frågan specifikt att göra handlar om att utrikes- och säkerhetspolitiska frågor under lång tid haft en särställning i svensk politik i form av ett slags ”no go zone”. Politiska aktörer har även efter det kalla krigets slut till stor del undvikit att politisera säkerhetspolitiska frågor. Det skulle möjligen kunna förklara att personer som har en stark preferens för ett svenskt Nato-medlemskap inte har en högre benägenhet att önska sig folkomröstning i frågan.

Figur 3 Samband mellan åsiktsavstånd från majoritetsuppfattningen och inställning till folkomröstningar i fyra specifika sakfrågor 2016

Kommentar: Resultaten bygger på en logistisk regressionsanalys av en så kallad stackad datamängd där individers attityd till folkomröstning i fyra olika sakfrågor (1="bäst att anordna folkomröstning i det här fallet") fungerar som beroende variabel. Avståndet från majoritetsuppfattningen (de svarandes genomsnitt längs de femgradiga åsiktsskalorna) har standardiserats så att de har medelvärde noll och standardavvikelse 1. Plus 1 betyder med andra ord att en individ ställer sig en standardavvikelseenhet mer positiv än befolkningsgenomsnittet på en given sakfråga, och så vidare. I regressionsanalysen ingår även kontrollvariablerna kön, ålder, utbildning, generell inställning till att anordna folkomröstningar, vänster-högeruppfattning och graden av nöjdhet med den svenska demokratin. I figuren visas predicerade skattningar för proportionen som anser att det är bäst att anordna folkomröstning i grupper för personer som befinner sig olika långt från 'folkmajoritetens', här operationaliserat som befolkningens genomsnitt längs de femgradiga åsiktsskalorna från "mycket bra förslag" till "mycket dåligt förslag". Positiva värden visar ståndpunkter till stöd för de fyra förändringsförslagen (att lämna EU, att utveckla kärnkraften, att ta emot färre flyktingar respektive att bli medlem i Nato) medan negativa värden visar ståndpunkter som stödjer status quo. För den stackade analysen har panelkorrigerade standardfel använts.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Sammanfattning

I det här kapitlet har vi undersökt svenska folkets inställning till folkomröstningar som instrument. Med hjälp av SOM-undersökningar från perioden 1998–2016 har vi visat att inställningen till att anordna lokala folkomröstningar är stabilt positivt samtidigt som vi ser en klar nedgång när det gäller stödet för att anordna folkomröstningar på nationell nivå. Vi har också undersökt svenska folkets inställning till att anordna folkomröstning i fyra specifika sakfrågor. Resultaten från 2016 års SOM-undersökning visar att 53 procent av svenska folket tyckte det var ”bäst i det här fallet” att anordna en folkomröstning om svenskt EU-utträde, klart mer än i fallet Nato-medlemskap (44 procent), kärnkraften (43 procent) och flyktingpolitiken (43 procent).

Huvudfrågeställningen för kapitlet har varit om väljare tenderar att ställa sig mer positiva till direktdemokratiska inslag i sådana frågor där de själva vill ha en förändring jämfört med förd politik. Hypotesen prövades genom att analysera svenska folkets attityder till att anordna nationella folkomröstningar i fyra frågor: kärnkraftsavveckling, flyktingmottagning, svenskt Nato-medlemskap och ett svenskt utträde ur den Europeiska Unionen. Resultaten från våra analyser visade att våra förväntningar slår tydligt in i två fall av fyra. För sakfrågorna EU-utträde och flyktingpolitik återfanns mycket tydliga effekter av de svarandes egen inställning på deras benägenhet att ställa sig positiva till att anordna nationell folkomröstning. De som önskar en folkomröstning om flyktingpolitiken eller om EU-utträde är också de som ställer sig mest kritiska till den förda flyktingpolitiken och mest positiva till ett svenskt EU-utträde.

Efter Brexitomröstningen diskuterades under sommaren 2016 flitigt om Storbritanniens beslut skulle inspirera till liknande folkomröstningar på andra håll. Spekulationer om att krav på utträdesfolkomröstningar skulle göra sig hörda även i Sverige lät sig höras. SOM-undersökningen 2016 visar att svenska folkets stöd för EU-medlemskapet och attityder till ett EU-utträde inte förändrades överhuvudtaget mellan 2015 och 2016. Kortsiktigt har Storbritanniens beslut att lämna EU inte fått någon effekt på svenska folkets förhållande till EU.

Referenser

- Andersson, Dennis & Henrik Oscarsson (2015). ”Folkomröstningen om trängselskatt i Göteborg 2014” i Bergström, Annika & Jonas Ohlsson, (Red), *Alla dessa val Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet*.
- Bowler, Shaun, Todd Donovan & Jeffrey A. Karp (2007). ”Enraged or Engaged? Preferences for Direct Citizen Participation in Affluent Democracies.” *Political Research Quarterly*, 60(3): 351-362.
- Demokratiutredningen (2000). *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Demokratiutredningens betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

- Easton, David (1957). "An Approach to the Analysis of Political Systems." *World Politics* 9(3): 383-400.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam & Mikael Persson (2016). "Responsiveness Beyond Policy Satisfaction: Does It Matter to Citizens?" *Comparative Political Studies* 50(6): 739-765.
- Gilljam, Mikael, Sören Holmberg, och Martin Bennulf. (1996). *Ett knappt ja till EU: Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Henrik Oscarsson, (2007). "The Ideological Response: Why Sweden said No to the Euro", i Claes Holger de Vreese (Red) *The Ideological Response: Why Sweden said No to the Euro*. Palgrave Macmillan
- Hibbing, John R. & Elizabeth Theiss-Morse (2001). "Process Preference and American Politics: What the People Want Government to Be". *American Political Science Review*, 95: 145-153.
- Jungar, Ann-Cathrine (2013). "Det reformerade folkinitiativet: erfarenheter 2011–2013", Stockholm: *Sveriges kommuner och landsting*, p 13
- Oleskog Tryggvason, Per & Henrik Oscarsson (2013). "Gillar göteborgare kommunala folkomröstningar?", i Bergström, Annika & Jonas Ohlsson (red), *En region för alla? Medborgare, människor och medier i Västsverige*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (2004). *Kampen om euron*. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik (1999). *Demokratiopinioner*, Stockholm: Fakta info direkt.
- Oscarsson, Henrik (2013) "Internetröstning och sju andra demokratiförslag" i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red), *Vägskäl*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik och 1999 års författningsutredning (2001). *Skilda valdagar och vårval? : forskningsrapporter*, Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Oscarsson, Henrik, red. (2003). *Demokratitrender*. SOM-rapport 32, SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Peter Esaiasson (2004). "Förlorarnas reaktioner och vinnarnas", i Henrik Oscarsson & Sören Holmberg (red) *Kampen om Euron*, Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Stimson, James A., Michael B. Mackuen och Robert S. Erikson (1995). "Dynamic Representation." *The American Political Science Review* 89(3): 543-565.